

УДК 631.53.02:339.13

Т. Ю. Приймачук
аспірант

Державний агроекологічний університет

ЯКІСТЬ НАСІННЯ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ

Проведено аналіз якості насіння зернових колосових культур, яке використовується в Україні для посіву в умовах формування ринку.

Постановка проблеми

Конкурентоспроможність товару – це всі ті властивості, що забезпечують йому переваги над аналогічним товаром на зовнішньому ринку і сприяють успішному збуту в умовах конкуренції.

До основних складових, що є визначальними у конкурентоспроможності товару на світовому ринку, відносять величини рівнів корисного ефекту товару та його вартості [1].

Вважають, що рівень корисного ефекту товару визначається рядом факторів. Серед них найважливішим є якість продукції, властивості якої задовольняють потребу людей або держави. Виходячи з цього, в умовах ринку кожна країна, щоб забезпечити збут цього товару, зобов'язана шукати шляхи його удосконалення, приділяти увагу якості продукції.

Кон'юнктура ринку насіння зернових колосових культур значною мірою формується під впливом його якості.

За даними літератури світовий ринок, зокрема європейський, перенасичений насінням зернових колосових культур. Тут йде жорстка конкуренція і перемогти може лише та країна, чия селекційна наука і насінницькі об'єднання забезпечать найвищу якість насіння. Сьогодні пріоритетною постає проблема виробництва сортового та якісного насіння.

Виходячи з вищезазначеного, у завдання наших досліджень входило – провести аналіз якості насіння, яке використовується для посіву господарствами України в період економічної кризи та формування ринку насіння зернових колосових культур.

Об'єктом дослідження є діяльність сільськогосподарських суб'єктів, які користуються насінням ринку зернових колосових культур; аналіз впровадження сортів у виробництво; вивчення якості насіння оригінального, елітного і репродукційного субринків. У ході досліджень були використані методи аналізу і синтезу. Стаття написана на основі матеріалу Держсортслужби України, Української насінневої інспекції.

Результати досліджень

У структурі сортових посівів зернових колосових культур України найбільша частка припадає на сорти, занесені до Державного реєстру (табл.1).

Сортові посіви цих культур займають 97,9–98,8 % від загальної площі. При цьому районованими сортами озимих культур – пшеницею і житом, зайнято 84,3 і 80,1 % та під ячменем 93,4 % посівних площ. Щодо ярих культур то цей показник дещо нижчий – 57,4–76,4 %.

© Т. Ю. Приймачук

В цілому у структурі сортових посівів як озимих, так і ярих культур, переважали площі під сортами, термін перебування яких у Реєстрі – 6–15 років (49,9–74,1 %). На другому місці площі під новими сортами, що зареєстровані у 1997–2001 рр. (5 років у Реєстрі). Старі сорти займають 6,6–24,5 % посівних площ.

Слід відмітити повільне просування нових сортів у виробництво, що пов'язано з слабкою системою сортооновлення і сортозаміни. Так, сорти, термін перебування яких у Реєстрі 5 років (І група), – озимих жита, ячменю та вівса займали незначні площі в структурі посівів – 3,6 %, 0,2 і 2,3 % відповідно. Щодо озимої пшениці, то посівні площі під новими сортами склали 27,4 %, ярих ячменю і пшениці – 19,2 і 11,0 % відповідно. Разом з тим 6,3 % площ озимої пшениці, 14,4 жита і 1,9 % озимого ячменю належать сортам, невнесеним до Реєстру. Досить високий відсоток (12,2–35,9 %) площ займають сорти ярих культур, що не внесені до Реєстру сортів рослин. Що це за сорти? Це ті, які зняті із районування або виключені із державного випробування через невідповідність критеріям поширення в Україні, сорти далекого зарубіжжя. Використання насіння цих сортів призводить до порушення прийнятої системи районування і сортозаміни, значного недобору врожаю і коштів.

Таблиця 1. Частка сортових посівів зернових колосових культур у сільськогосподарських підприємствах України під урожай 2001 року *

Показники	Озимі культури			Ярі культури		
	пшениця	жито	ячмінь	пшениця	ячмінь	овес
Всього посівів, тис.га	5631,2	801,0	408,7	194,2	2446,5	497,7
Всього сортових посівів, тис.га	5563,3	784,0	403,3	191,4	2409,9	487,5
Сорти, що зареєстровані в 1997-2001 рр. (5 років) – І група	1526,2	27,9	0,9	21,1	461,7	11,2
Сорти, що зареєстровані в 1987-1996 рр. (15 років) – II група	3318,9	450,5	298,8	103,6	1304,1	243,1
Сорти, що зареєстровані до 1987 – III група	368,5	192,4	96,0	43,4	-	57,9
Районовані сортові посіви, тис.га	4748,5	641,7	381,7	148,4	1607,1	285,2
Сортових посівів у загальній площі, %	98,8	97,9	98,7	98,6	98,5	98,2
Районованих сортів у загальній площі, %	84,3	80,1	93,4	76,4	65,7	57,4
Районованих сортів у всіх сортових посівах, із них	85,3	81,8	94,6	77,5	66,7	58,5
- I групи	27,4	3,6	0,2	11,0	19,2	2,3
- II групи	59,7	57,5	74,1	54,1	54,1	49,9
- III групи	6,6	24,5	23,8	22,7	-	11,9
Інших сортів, що не включені до Реєстру сортів рослин у всіх сортових посівах	6,3	14,4	1,9	12,2	26,7	35,9

* за даними Державної служби з охорони прав на сорти рослин

Прикладом успішної сортозаміни у зоні Полісся України є впровадження у виробництво у 1993–2000 рр. сортів жита озимого Боротьба та пшениці озимої Поліська 90, які на п'ятий рік після внесення до Реєстру сортів зайняли, відповідно, 60 і 46 % у структурі площ сортових посівів і сьогодні їх частка досить висока (45–60 %) [2].

Згідно даних Держсортслужби площа посівів нерайонованими сортами та вилученими з Реєстру сортів України залишається значною. Так, якщо у 1994 році обсяги таких посівів озимої пшениці і ярого ячменю, відповідно, становили 12,9 і 12,6 %, то у 2001 вони зросли щодо всіх сортових посівів до 14,7 і 33,3 % (табл. 2).

Таблиця 2. Площа посівів нерайонованих сортів та сортів вилучених з Державного реєстру рослин України у 1994 і 2001 рр.

Показники	Культури	
	озима пшениця	ярий ячмінь
Площа посіву, тис.га:		
- 1994 р.	542,7	548,7
- 2001 р.	814,8	802,8
У % до всіх сортових посівів:		
- 1994 р.	12,9	12,6
- 2001 р.	14,7	33,3

Аналізуючи динаміку сортових посівів зернових колосових культур (табл. 3) у сільськогосподарських підприємствах, бачимо, що у 2001 році обсяги посівів озимих культур зросли на 33,4–219,5 %, різко розширилися посівні площі під ярою пшеницею (на 317,6 %) щодо 1994 року. Цей ріст відбувся переважно за рахунок сортових посівів, які становлять майже сто відсотків (99,2–99,0 %).

У 2001 році, на відміну від озимих культур частка посівів ярого ячменю і вівса значно скоротилася (до 44,0 і 14,2 % відповідно) при цьому обсяги сортових посівів знизилися до 55,3 і 84,4 %.

У 2001 році щодо 1994 року значно (на 29,0–435,7 %) зросли площі під посівами озимих культур і ярої пшениці районованими сортами, занесеними до Державного реєстру. Обсяги посівів ярого ячменю і вівса районованими сортами з Реєстру, навпаки, скоротилися за цей період і становили 42,1 і 56,9 % відповідно.

В цілому питома вага районованих сортів до загальної площі посіву зернових колосових культур у 2001 році (за винятком ярої пшениці – +17,1 %) знизилася: озимих – на 0,8–10,8 % і ярих – на 21,5–29,1 %.

За підрахунками М. М. Романенко, використання nereкомендованих сортів, насіння низьких репродукцій лише у Вінницькій області обумовлює недобір щонайменше 150–200 тис.т зерна щорічно. Крім того, ці фактори негативно впливають на технологічні якості зерна [3].

На рисунку 1 приведено аналіз використання кондиційного насіння озимих і ярих культур сільськогосподарськими підприємствами, в середньому за 5 років по Україні.

Кількість господарств в Україні, що висіяли кондиційне насіння озимих культур, становила 91,1 %. При цьому менше (89 %) їх було у зоні Степу і найбільше у зоні Полісся (97 %).

Таблиця 3. Динаміка сортових посівів зернових колосових культур у сільськогосподарських підприємствах України *

Показники	Озимі культури			Ярі культури		
	пшениця	жито	ячмінь	пшениця	ячмінь	овес
Всього посівів, тис.га:						
- 2001 р.	5631,2	801,0	408,7	194,2	2446,5	497,7
- 1994 р.	4220,9	439,7	186,2	46,5	4372,5	578,8
- 2001 р. до 1994 р., %	133,4	182,2	219,5	417,6	56,0	85,8
Всього сортових посівів, тис.га						
- 2001 р.	5563,3	784,0	403,3	191,4	2409,9	487,5
- 1994 р.	4215,8	438,9	186,1	46,2	4361,6	577,9
- 2001 р. до 1994 р., %	132,0	178,6	216,7	414,3	55,3	84,4
Питома вага сортових посівів у загальній площі, %:						
- 2001 р.	98,8	97,9	98,7	98,6	98,5	98,2
- 1994 р.	99,9	99,8	99,9	99,2	99,7	99,8
Посіви сортами рослин, занесеними до Державного реєстру (районованими), тис.га:						
- 2001 р.	4748,5	641,7	381,7	148,4	1607,1	285,2
- 1994 р.	3673,1	400,1	175,4	27,7	3812,9	500,8
- 2001 р. до 1994 р., %	129,3	160,4	217,6	535,7	42,1	56,9
Питома вага районуваних сортів у загальній площі посівів, %:						
- 2001 р.	84,3	80,1	93,4	76,4	65,7	57,4
- 1994 р.	87,0	90,9	94,2	59,3	87,2	86,5
- 2001 р. до 1994 р., (± %)	-2,7	-10,8	-0,8	+17,1	-21,5	-29,1

* за даними Державної служби з охорони прав на сорти рослин

Деяко гіршими були показники щодо ярих культур. Чисельність господарств в Україні, які засіяли площі кондиційним насінням становила 86,1 % або на 5 % менше ніж озимими культурами. В зоні Степу частка таких господарств була найменшою – 83,5 %, найвищим цей показник виявився у зоні Лісостепу – 89,1 %.

За період з 1999 по 2003 роки площі посівів під озимими культурами насінням 1–3 репродукції значно збільшилися (рис. 2). Проте, частка використання низькорепродукційного насіння в господарствах залишається ще значною – озимої пшениці – 6,4–24,0 %, озимого жита – 27,3–52,2, озимого ячменю – 21,0–35,1, озимого тритикале – 11,1–27,9 %. Ще більше в порівнянні з озимими використовується насіння 4–6 репродукцій при посіві ярих культур – ярого ячменю – 15,2–29,5 %, ярої пшениці – 18,1–34,4 і вівса – 38,6–50,5 %.

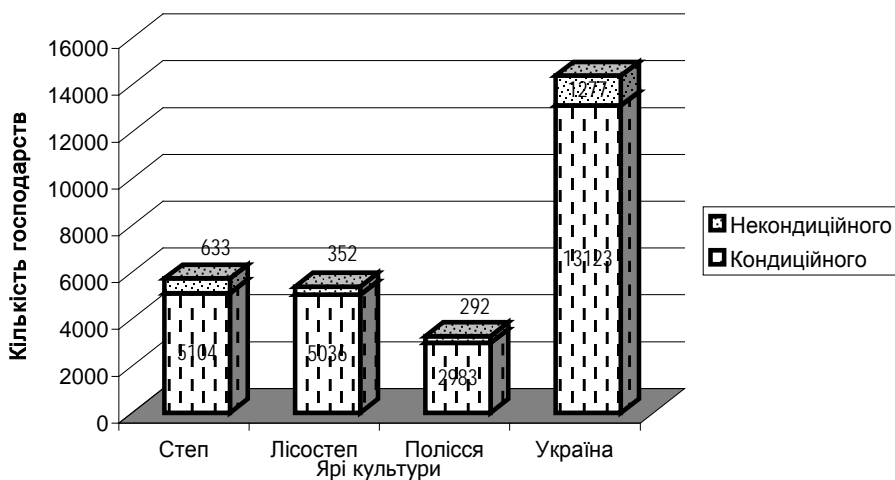
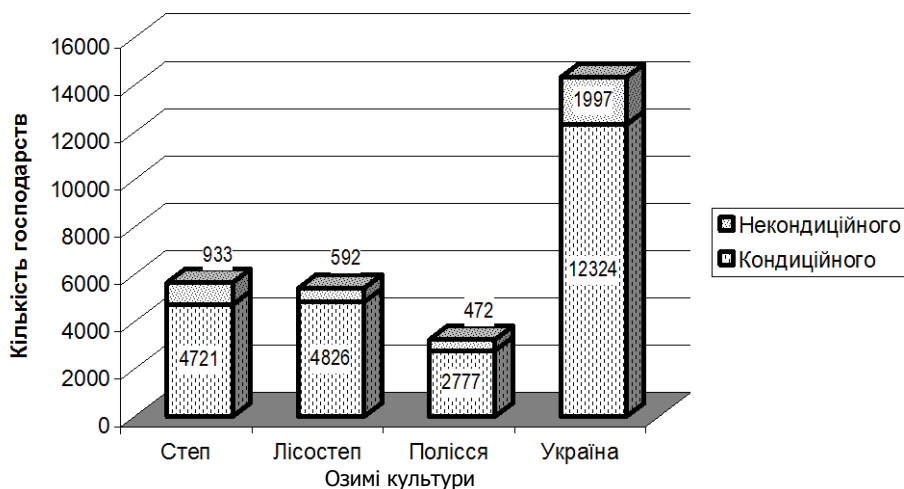

Рис. 1. Кількість господарств, які висіяли кондиційним насінням у 1999–2003 рр. (у середньому за 5 років)

Якість насіння зернових колосових культур, які реалізували під урожай 2003 року наукові установи України, була високою (табл. 4). Лише 2,9 % насіння озимих і 3,4 % ярих культур виявилось некондиційним за схожістю.

У зв'язку із вимерзанням значної кількості озимих культур у 2003–2004 роках на ринку значно зріс попит на насіння ярої пшениці та ярого тритикале. Проте пропозиція на ці культури під урожай 2004 року становила лише

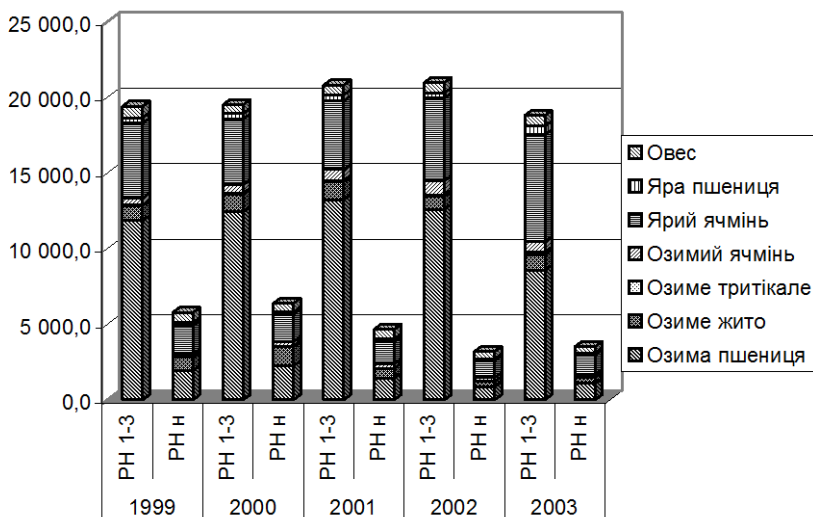

Рис.2. Динаміка якості висіяного насіння зернових колосових культур сільськогосподарськими підприємствами України у 1999-2003 рр., тис.ц

60 % попиту. При цьому частка некондиційного насіння становила (у %): 8,52 – за засміченістю, 5,58 – за схожістю і 0,28 – за вологістю. Якість насіння була найкращою у зоні Степу та гіршою – у зоні Лісостепу.

Таблиця 4. Якість насіння зернових колосових культур реалізованого господарствам науково-дослідними установами України у 2003 році

Показники	Культури	
	озимі	ярі
Реалізовано всього, тис.ц	290,41	290,82
в т.ч. кондиційного, тис.ц	282,11	210,91
некондиційного, %	2,9	3,4

Науковими дослідженнями доведено, що використання некондиційного низькорепродуктивного насіння, насіння нерайонованих сортів істотно знижує урожайність сільськогосподарських культур. Тому посів якісного насіння високоврожайних сортів – один із резервів збільшення виробництва зерна в Україні.

Висновки

Виробництво високоякісного сортового насіння зернових колосових культур є однією з важливих проблем, яка вирішує його конкурентоспроможність в умовах ринку.

Нововиведені українськими селекціонерами сорти повільно впроваджуються у виробництво, що пов'язано із порушеннями системи сортозаміни та сортооновлення.

Значна частка посівних площ в Україні щорічно зайнята під сортами, що не занесені до Державного реєстру сортів України. Вагомими залишаються площі посівів нерайонованими та вилученими із Реєстру сортами.

У 1999–2003 роках виробники зерна використовували для посіву велику кількість низькорепродукційного насіння (4–5 репродукції): щодо озимих культур цей показник коливався у межах 6,4–52,2 %, щодо ярих – 15,2–50,5 %.

Науково-дослідні установи України забезпечують високоякісним насінням субринки оригінального і елітного насіння.

Перспективи подальших досліджень

Буде проведена оцінка ефективності насіння зернових колосових культур в елітгоспах; зроблені розрахунки потреби насіння для різних регіонів України.

Література

1. Губенко В. І. Механізм зростання конкурентоспроможності товарів АПК на світовому ринку // Агроінком. – 2003. – №1–2. – С. 58–62.
2. Сортозаміна / В. В. Волкодав, А. Н. Клочко, О. А. Сливченко та ін. // Насінництво. – 2004. – №3 С. 1–3.
3. М. М. Романенко. Насіння Вінниччини вимагає реформування // РІАЛ. – 2000. – №5 (40).